

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΕΓΕΡΣΙΑ ΤΟΥ 1821

Επετειακή Εργασία των κ.κ. **Κωνσταντίνου Χασόγια & Σπυρίδωνα Σπυρόπουλου**, πτυχιούχων της Θεολογικής Σχολής/ Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του Ε.Κ.Π.Α.

Αποτελεί κοινό τόπο η διαπίστωση ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία υπήρξε η «Φρουρός και Τροφός» του έθνους μας ανά τους αιώνες. Οι Ρωμηοί – Έλληνες αμέσως μετά τον θάνατο του Αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου και την άλωση της Πόλης την 29^η Μαΐου 1453 από τους Οθωμανούς, περίμεναν την ανάσταση του σκλαβωμένου Γένους. Το Γένος χρειαζόταν μία δύναμη που θα εμπόδιζε την αλλοτρίωσή του και θα εξασφάλιζε την επιβίωση και ανάκαμψή του. Αυτή τη δυσκολότατη αλλά και αναγκαιότητα αποστολή ανέλαβε η Εκκλησία, ως Εθναρχία¹. Για να κατανοήσει κάποιος το έργο που καλούνταν να αναλάβει η Εκκλησία, αναφέρεται μόνο ότι ο απλός λαός συχνά προσφωνούσε τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ως «**Αυθέντη και Βασιλέα**», επειδή στην ψυχή του υπόδουλου Γένους είχε καταλάβει τη θέση του ηρωικού νεκρού αυτοκράτορα².

Μέσα από το τιτάνιο έργο της Εκκλησίας στους αιώνες της σκλαβιάς, έμεινε αναμμένη η δάδα και το αδιάσπαστο της εθνικής συνειδήσεως από τον Μαραθώνα μέχρι το 1821. Αυτό καταδεικνύεται από το γεγονός ότι η ζωή του ελληνικού έθνους, ως ιστορικού λαού, δεν διεκόπη την επομένη της 29^{ης} Μαΐου 1453. Η δε Επανάσταση υπήρξε η ενιαία εκδήλωση προς αποκατάσταση του ελεύθερου πολιτικού και θρησκευτικού βίου των Ελλήνων. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης μάλιστα δίνει ξεκάθαρη απάντηση για τη διαχρονική αγωνιστικότητα των Ελλήνων έναντι των Τούρκων, στον διοικητή της αγγλικής μοίρας του Αιγαίου Χάμιλτον όταν πρότεινε έναν συμβιβασμό με τους Τούρκους. «*Αυτό δεν γίνεται ποτέ. Ελευθερία ή θάνατος. Εμείς καπετάν Άμιλτων, ποτέ συμβιβασμό δεν εκάμαμε με τους Τούρκους. Άλλους έκαψε, άλλους εσκλάβωσε με το σπαθί του, και άλλοι, καθώς εμείς, εζούσαμε ελεύθεροι από γενεά σε γενεά. Ο Βασιλεύς μας εσκοτώθη, καμία Συνθήκη δεν έκαμε. Η φρουρά Του είχε παντοτινό πόλεμον με τους Τούρκους και δύο φρούρια ήσαν ανυπότακτα. Εις δε ερώτησιν του Άμιλτων περί ποίας φρουράς και ποίων φρουρίων ομιλεί, απάντησε: Η φρουρά του Βασιλέως μας είναι οι λεγόμενοι κλέφται, τα φρούρια, η Μάνη, το Σούλι και τα βουνά.*»³.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΚΛΑΒΙΑΣ

Στους αιώνες της σκλαβιάς κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η Εκκλησία φρόντισε για την εκπαίδευση των υπόδουλων Ελλήνων. Σημαντική ήταν η ίδρυση της Πατριαρχικής Σχολής από τον Γεννάδιο Β' (1454). Τα μέσα του 16^{ου} αιώνα επέστρεψαν από τη Δύση λόγιοι και άρχισαν να ιδρύουν σχολές. Μάλιστα η πόλη των Ιωαννίνων, έγινε σημαντικό πνευματικό κέντρο κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας καθώς αναδείχθηκαν σπουδαία σχολεία⁴. Το βάρος της διδασκαλίας του Γένους σήκωσε ο ιερός κλήρος. Το λεγόμενο «κρυφό σχολειό», κράτησε ανέπτυξη την εθνική και χριστιανική ταυτότητα των Ελλήνων. Υπογραμμίζεται στο σημείο αυτό ο σπουδαίος και καθοριστικός ρόλος του **Αγίου Κοσμά του Αιτωλού**. Ο εθναπόστολος Κοσμάς τόνιζε στις ομιλίες του προς τους σκλαβωμένους Ρωμηούς ότι «**ψυχή και Χριστός σας χρειάζονται**», δίνοντας κουράγιο και ελπίδα. Ο νεομάρτυρας και ισαπόστολος Κοσμάς πότισε το δένδρο της ελευθερίας των Ελλήνων με το μαρτυρικό του θάνατο. Ομοίως και τα μοναστήρια ήταν σπουδαία κέντρα

¹ Μεταλληνός π. Γεώργιος, Τουρκοκρατία, εκδ. Ακρίτας,, Νέα Σύμρνη, 1988, σελ.47

² Κονταλή Ν. Αθηνά, Η Συμμετοχή του Ελληνορθόδοξου Κλήρου στα Επαναστατικά Κινήματα της Τουρκοκρατίας (1453-1821), Αθήνα, 2020, σελ.20

³ Σταματιάδη Πλάτωνος, Κοινωνιολογικά Θέματα, Αθήνα, 1966, σελ.37-38.

⁴ Κονταλή Ν. Αθηνά, Η Συμμετοχή του Ελληνορθόδοξου Κλήρου στα Επαναστατικά Κινήματα της Τουρκοκρατίας (1453-1821), Αθήνα, 2020, σελ. 22. (Βλ. χρυσόβουλο (Χάτι-σεχίρ) με κυριότερο προνόμιο την καλλιέργεια των ελληνικών γραμμάτων. Στους πρώτους αιώνες της δουλείας οι Ηπειρώτες και ιδιαίτερα οι Γιαννιώτες, όταν στην υπόλοιπη Ελλάδα σπάνια συναντούσε κανείς εγγράμματο άνθρωπο, ιδρύουν σχολές με πλειάδα δασκάλων και λογίων.)

πνευματικής και κοινωνικής ζωής, καθώς «*υπήρξαν προμαχώνες μπροστά στα κύματα του Μουσουλμανισμού*» κατά τον Ιωάννη Μακρυγιάννη. Πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας με τους συχνούς βίαιους εξισλαμισμούς, όποιος αλλαξοπιστούσε, είχε ως συνέπεια και την ταυτόχρονη αλλαγή του εθνικού του αισθήματος⁵.

Σημαντική ήταν και η αντίδραση και στην συνέχεια στήριξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου⁶. Συγκεκριμένα ανέλαβε να αναπτύξει την εκπαίδευση. Αυτό το κατάφερε με την συμβολή εμπόρων ομογενών της Δύσης. Έτσι έχουμε την ίδρυση σχολείων κυρίως σε μόνες, ναούς και σπίτια κληρικών όπου διδασκαν επίσκοποι, μοναχοί και κληρικοί⁷. Στις αρχές του 18 αιώνα γνωρίζουμε ότι είχαν ιδρυθεί σαράντα σχολεία.

Η ΑΜΕΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΣΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Η επανάσταση των Ελλήνων έγινε «*υπέρ πίστεως και πατρίδος*». «*Για του Χριστού την πίστη την Αγία και της πατρίδος την Ελευθερία*». Μπροστάριδες στον αγώνα της ελευθερίας ήταν οι επιχώριοι Μητροπολίτες. Στη συνέχεια θα αναφερθούν με χρονολογική σειρά οι σημαντικότερες εξεγέρσεις των Ελλήνων με την συμπαράσταση της Ορθόδοξης Εκκλησίας⁸.

1466, Αύγουστος. Εξέγερση στην Πάτρα υπό τον μητροπολίτη Πατρών Νεόφυτο⁹.

1479 - 1481: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1479 Ελλήνων από τον Κροκόδειλο Κλαδά στη Μάνη και Θεόδωρο Μπούα στο Άργος, καθώς και στη Μακεδονία.

1492 - 1496: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1492 Ελλήνων κατά Τούρκων από τον αρχιεπίσκοπο Δυρραχίου, Ανδρέα Παλαιολόγο, Κωνσταντίνο Αριανήτη στην Ήπειρο και Θεσσαλία. Ακολούθησε σφαγή Ελλήνων και λεηλασία της χώρας.

1501: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1501 Ελλήνων κατά Τούρκων από Ευρωπαίους ηγεμόνες.

1503: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1503 Ελλήνων κατά Τούρκων από τον Μάρκο Μουσούρο.

1525: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1525 Ελλήνων κατά Τούρκων από τον Ιάννο Λάσκαρη.

⁵ Ο.π. , σελ. 29

⁶ Βλ. Πρεσβύτερος Εμμανουήλ Χρυσάκη , *Σύναξη πρεσβυτέρων 1870. Ίδρυση , σκοπός , πόροι και η εν γενει συμβολή της συνάξεως πρεσβυτέρων στην ανόρθωση της ελλαδικής εκκλησίας* , διπλωματική εργασία , Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2018 , σελ 9

⁷ Διαμαντής, Έθνος , σελ 120

⁸ Βλ. περισσότερα, Α. Κονταλή, *Η συμμετοχή του Ελληνορθόδοξου κλήρου στα επαναστατικά κινήματα της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 2020.

⁹ Κονταλή Ν. Αθηνά, "Η εξέγερση της Πάτρας κατά των Οθωμανών (1571) και ο ηγετικός ρόλος του μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανού Α'", Πελοποννησιακά, Παράρτημα 28 (2009), σ. 101.

1531: Ανακάλυψη της επαναστατικής απόπειρας στη Ρόδο και σφαγή του μητροπολίτη Ευθυμίου και άλλων.

1532. Επανάσταση στην Πάτρα με τη βοήθεια του ισπανικού στόλου υπό την ηγεσία του Ανδρέα Ντόρια¹⁰.

1565: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1565 στην Ήπειρο για το παιδομάζωμα.

1571: Μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (7 Οκτ. 1571), οι Έλληνες σε πολλά μέρη έλαβαν θάρρος και έκαναν εξεγέρσεις με την υποκίνηση και των συμμαχικών χριστιανικών δυνάμεων. Μάλιστα στη Μάχη της Πάτρας που έγινε κοντά στο ναό του Αγίου Ανδρέου οι Οθωμανοί ηττήθηκαν και απομακρύνθηκαν από την περιοχή με τη βοήθεια πιθανότατα των Ενετών, υπό την ηγεσία του Παλαιών Πατρών Γερμανού Α' και προκρίτων ¹¹. Οι δυτικοί όμως δεν πρόσφεραν ουσιαστική βοήθεια και οι εξεγέρσεις καταπνιχθήκαν σε λίγους μήνες. Εξεγέρσεις το 1571 έγιναν στην Ήπειρο, τη Μακεδονία (Χαλκιδική, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Αχρίδα, Μπλάτσι, Κατράνιτσα) και στα νησιά από τους Μελλησινούς. Ακολούθησαν σφαγές στην Παρνασσίδα, Μακεδονία, Πελοπόννησο, τον Άθω κ.α..¹².

1572: Ο Μακάριος μητροπολίτης Μονεμβασίας οργάνωσε επαναστατικό κίνημα στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο μαζί με τον αδελφό του Θεόδωρο. Η εξέγερση έγινε στη Μάνη. Η βοήθεια είχε από τη δύση στο πρόσωπο του στρατηγού Don Juan , ο οποίος πολιορκήσε τον οθωμανικό στόλο στο λιμάνι της Μεθώνης. Ωστόσο η επαναστατική αυτή κίνηση δεν στέφθηκε με επιτυχία¹³.

1583: Εξέγερση Βόνιτσας-Ξηρομέρου 1583 στην Ήπειρο, Αιτωλία, Ακαρνανία από τους Θεόδωρο Μπούα - Γρίβα, Πούλιο Δράκο, Μαλάμο.

1600: Εξέγερση του μητροπολίτη Λαρίσης και Τρίκκης Διονύσιου και του μητροπολίτη Φαναρίου Σεραφείμ στη Θεσσαλία.

1609: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1609 στην Κύπρο και τη Μάνη.

1611: Εξέγερση στην Ήπειρο από το Διονύσιο το Φιλόσοφο.

1659. Εξέγερση χωριών της Μεσσηνίας, Λακωνίας και Αρκαδίας με τη βοήθεια του ενετικού στόλου υπό τον Μοροζίνη. Στο δεύτερο ήμισυ του Μαρτίου καταλαμβάνεται για λίγο η Καλαμάτα. Ηγετικό ρόλο έπαιξαν δύο ιερείς.[4]

1659 - 1667: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1659 στη Μάνη.

1684 - 1688: Έκτος Βενετοτουρκικός πόλεμος και κατάληψη Αιτωλοακαρνανίας, Πελοποννήσου και Αθηνών με αρχηγό τον Φραντζέσκο Μοροζίνη. Στις εχθροπραξίες συμμετείχαν Έλληνες οπλαρχηγοί, με κυριότερο τον Μεϊντάνη στην Ανατολική Στερά, Θεσσαλία και Δυτική Μακεδονία.

1696 - 1699: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1696 από τον Γερακάρη και άλλους .

1705: Εξέγερση της Ημαθίας του 1705 στην Ημαθία υπό τον αρματωλό Ζήση Καραδήμο για το παιδομάζωμα

1716: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1716 στη Μακεδονία (Κοζάνη, Βόιο, Εορδαία, Κιλκίς κ.α.) υπό τον μητροπολίτη Ζωσιμά Ρούση.

1717: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1717 στην Ακαρνανία από τον Τσεκούρα.

1749: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1749 στη Μακεδονία και τις Βόρειες Σποράδες.

1766 - 1770: Ορλωφικά από τους Γ. Παπάζωλη, Π. Μπενάκη, Α. Ψαρό, Ν. Φορτούνη, Σπ. και Ι. Μεταξά, Χρ. Γρίβα, Στ. Γεροδήμο, Σουσιάνη, Κομνά Τράκα, Μητρομάρα, τους Νοταράδες, Γ. Ζιάκα, Άκ. Χατζημάτη και Ι. Φλώρο. Προδοσία των Ορλώφ και σφαγές Ελλήνων στην Πελοπόννησο και την Στερεά Ελλάδα.

1770 - 1771: Ελληνική εξέγερση στα Σφακιά της Κρήτης υπό το Δασκαλογιάννη.

1788 - 1792: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1788 από τους Λάμπρο Κατσώνη και Ανδρέα Ανδρούτσο με ταυτόχρονη εξέγερση σε Βορειοδυτική Μακεδονία (περιοχές Κορεστίων, Περιστερίου, Μοριχόβου).

¹⁰ Κονταλή Ν. Αθηνά, "Η εξέγερση της Πάτρας κατά των Οθωμανών (1571) και ο ηγετικός ρόλος του μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανού Α'", Πελοποννησιακά, Παράρτημα 28 (2009), σ. 101.

¹¹ Κονταλή Ν. Αθηνά, Η συμμετοχή του Ελληνορθόδοξου Κλήρου στα Επανάστατικά Κινήματα της Τουρκοκρατίας (1453-1821), Αθήνα, 2020, σελ.99

¹² Ο.π., σελ. 101.

¹³ Κονταλή Ν. Αθηνά, , Η Συμμετοχή του Ελληνορθόδοξου...σελ. 106-107.

1806 - 1807: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1806 από τους Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, Νικοτσάρα, τους Λαζαίους, Γεώργιο Τζαχίλα, Βασίλειο Ρομφή και τον Νικόλα Τσάμη.

1808: Ελληνική επαναστατική απόπειρα 1808 από τους Ευθύμιο, Θεόδωρο και Δημήτριο Βλάχο, Νικοτσάρα, και τους Λαζαίους.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΟΥ ΟΜΟΛΟΓΟΥΝ ΤΗΝ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Πρόσωπα όπως ο Θεόδωρος **Κολοκοτρώνης**, ο **Παπαρρηγόπουλος** και ο Χρήστος **Βυζαντίου** έχουν αναφερθεί στα συγγράμματα τους για τους αγώνες των κλήρων. Στην συνέχεια παραθέτουμε κάποια αποσπάσματα κειμένων: «Πλησίον εις τον Ιερέα -έλεγε ο Θ. Κολοκοτρώνης- ήτον ο λαϊκός, καθήμενοι εις ένα σκαμνί, Πατριάρχης και τζομπάνης, ναύτης και γραμματισμένος, ιατροί, κλεφτοκαπεταναίοι, προεστοί και έμποροι». ¹⁴.

- «Προύχοντες, κληρικοί, αρματολοί και κλέφται, λόγιοι και πλούσιοι, συνεφώνησαν η μάλλον συνώμοσαν και παρακρήμα επαναστάτησαν κατά της τουρκικής δυναστείας»¹⁵.
- «...Οσαδήποτε και αν υπήρξαν τα αμαρτήματα πολλών εκ των Πατριαρχών, ουδείς όμως εξ αυτών, ουδείς ωλίσθησεν περί την ακριβή του πατρίου δόγματος και των υπάτων εθνικών συμφερόντων τήρησιν»¹⁶.

Μάταια ορισμένοι προσπαθούν να διαστρεβλώσουν την αλήθεια ή να αρνηθούν το πόσο έχει προσφέρει η Εκκλησία στο ελληνικό έθνος όταν η Ελλάδα βρισκόταν κάτω από τον τουρκικό ζυγό.¹⁷ Η ορθόδοξη Εκκλησία βοηθούσε στην προετοιμασία και υλοποίηση των εθνικών οραμάτων του αγώνα. Η Εκκλησία άσκησε τα καθήκοντα της όχι μόνο επί Τουρκοκρατίας αλλά κάτω από άλλους κατακτητές ελληνικών τόπων. Ένα παράδειγμα ήταν τα Επτάνησα που επί ενετοκρατίας οι ορθόδοξοι κληρικοί δίδαξαν γράμματα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία φρόντιζε επί Τουρκοκρατίας να τονώνει το εθνικό συναίσθημα των υπόδουλων Ελλήνων. Ο έγκυρος ιστορικός του Νέου Ελληνισμού Απόστολος Βακαλόπουλος γράφει σχετικά : «Οι νάρθηκες - σχολεία, λοιπόν, των εκκλησιών ήταν οι πιο κατάλληλοι τόποι, όπου θα ταίριαζε να ζωγραφηθούν ανάμεσα στους

¹⁴ Θ.Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων ελληνικής φυλής, εκδ. Πάπυρος, Αθήναι, σ. 29.

¹⁵ Χρ.Βυζαντίου, Ιστορία τακτικού στρατού, σ. 265. Βλ. του Π. Γεωργαντζή, Οι Αρχιερείς και το Εικοσιένα, Ξάνθη 1985, σ. 189.

¹⁶ Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. 7, Αθήναι 1925 σ. 216/17.

¹⁷ www.apostoliki-diakonia.gr «Το κρυφό σχολείο, μύθος ή πραγματικότητα»

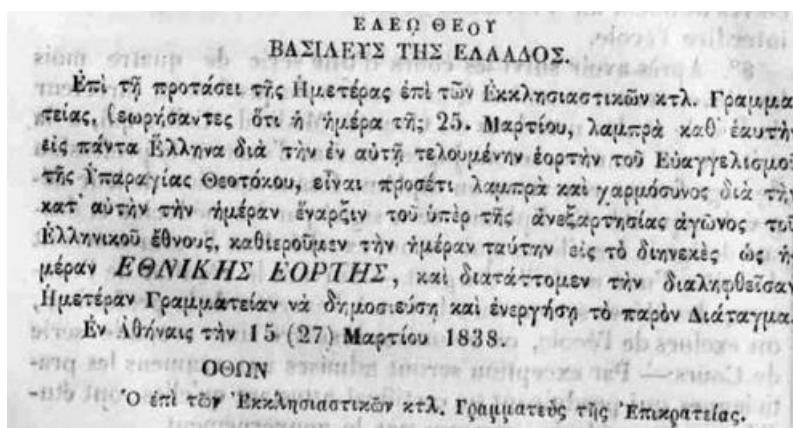
χριστιανούς αγίους οι μορφές των μεγάλων ειδωλολατρικών σοφών, προδρόμων του χριστιανισμού, συνήθεια παλιά βυζαντινή... άραγε η τόνωση της παλιάς αυτής συνήθειας κατά τους αιώνες της τουρκοκρατίας οφείλεται σε μια λατρεία των ένδοξων προγόνων από τους ξεπεσμένους επιγόνους, σ' ένα ρευστό και αδιαμόρφωτο ακόμη εθνικό κίνητρο;»¹⁸ .

Τέλος, ολοκληρώνοντας το παρόν επετειακό άρθρο, αξίζει να επισημανθεί ότι ο διττός εορτασμός της εθνεγερσίας του 1821, στις 25 Μαρτίου μαζί με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, **θεσπίσθηκε με Βασιλικό Διάταγμα στις 15/27 Μαρτίου 1838** υπογεγραμμένο από τον βασιλέα Όθωνα.

«θεωρήσαντες, ότι η ημέρα της 25^{ης} Μαρτίου, λαμπρά καθ' εαυτήν εις πάντα Έλληνα, δια την εν εαυτή τελουμένην εορτήν του Ευαγγελισμού της Υπεραγίας Θεοτόκου, είναι προσέτι λαμπρά και χαρμόσυνος, δια την κατ' αυτήν έναρξιν του υπερ ανεξαρτησίας αγώνος του Ελληνικού Έθνους, καθιερούμεν την ημέραν ταύτην εις το διζνεκές, ως ημέραν ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ και διατάττομεν την διαληφθελισαν Γραμματείαν, να δημοσιεύση και ενεργήση το παρόν Διάταγμα.

Εν Αθήναις τη 15/27 Μαρτίου 1838,

Όθων.»

**Οι συντάκτες του παρόντος ιστορικού αφιερώματος, εκφράζουν την ευαρέσκεια τους, για τις πολύτιμες συμβουλές και τις διορθώσεις στην Δρ. Αθηνά Κονταλή, διδάσκουσα της Θεολογικής Σχολής.*

¹⁸ «Ιστορία του νέου ελληνισμού», έκδοση Β', τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1976